

Spor o Milovanie v husej koži M. Válek

FEDOR MATEJOV, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

MATEJOV, F.: The Argument over *Lovemaking with Goose Pimples on* by M. Válek

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 60, 2013, No 5, p. 386 – 396.

The article deals with the argument over *Milovanie v husej koži* /*Lovemaking With Goose Pimples On*/ by Miroslav Válek. The collection of poems published in 1965 became in 1966 the subject of the argument between M. Hamada and S. Šmatlák. M. Červenka of the Czech side got involved in it as well. The polemic was seen as one of the key literary events of the decade right in the 1960s.

The presented text reconstructs it as a chiasmus of poetry and criticism, structuralism-inspired analysis and interpretation of a poetic text and its radicalizing, existentially appealing finalization of the thinking process. The protagonist of the polemic M. Hamada deliberately situated it on the boundary between literary and moral-critical social debates. What M. Hamada vehemently identified in Válek's „fourth book of restlessness“ was Nihilism and related amorphous, fragmentary, and cliché lyric messages. The other participant of the argument S. Šmatlák defended M. Válek in the name of everlasting Humanism including the negative moments of the human and the world using – in his opinion – Válek's provably structured poetry. The argument is contextualized in the article as an argument over moderating the form of the poetry in the 1960s (on the one hand analytical unmasking of the human situation and on the other hand his cathartic poetic saviour), over the nature of criticism (work at the service of the text as opposed to the efforts to autonomously reflect on literature and the state of the world), as the confrontation between the traditional and ideological reflections of Humanism and the related contemporary issues (the philosophy of existence, M. Heidegger, Structuralism of the 1960s, literature itself ranging from S. Beckett to J.-P. Sartre). The argument anticipated the schism of Slovak literature in the 1970s and 1980s, namely Šmatlák's ideological viewpoints in the 1970s and 1980s and Hamada's moralizing gestures as of the 1990s.

The article records the impact of the argument on the interpretations of poetic texts in Slovak writing about poetry, its methodical dimensions as well as the still open issues of reading Válek's poetry itself. Finally, it takes notice of potential connections with F. Halas's poetry updated from the mid-1950s (necro-motifs, the motif of fall and questioning of poetry as such).

Key words: the 1960s, lyric, Miroslav Válek, criticism, polemic, „Nihilism“

Bude to niekoľko poznámok na margách polemicky textového chiazmu kritiky a poézie. – Treba ich azda uviesť predbežným či všeobecným konštatovaním, že kritika začala byť v českých a slovenských súvislostiach od polovice či od konca päťdesiatych rokov

klúčovým slovom, gestom a žánrom literárnej, ako aj dobovo limitovanej kultúrno-spoločenskej rozpravy – ako kritika pomerov, aspoň časti mocenských excesov prvej polovice päťdesiatych rokov, ideológie ako „prevráteneho sveta“, nekontrolovanej politickej moci nad ľuďmi, spoločnosťou, kultúrou, umením. Akoby sa tu v skrátanom konaní a v zmatenej podobe opakoval emancipačný proces dejinnej moderny od 18. storočia po storočie 20. – osvietenská kritika povier, „ne-rozumu“ a mocensky inštrumentalizovaného náboženstva, absolutistickej politickej moci, kritika tradične metafyzického nadužívania rozumu, ním legitimovaných akoby „večných“, stagnujúcich spoločenských pomerov, povahu „vecí“ mystifikujúcej politickej ekonómie, neskôr kritika konzervatívneho historizmu, osobnostne vypätá kritika umenia a literatúry „pathosem a inspiráci“, kritika mocensky reprezentatívnej kultúry či umenia v mene ich moderného či avantgardného „ikonoklazmu“, kritika masovej spoločnosti, jej technicko-scientistnej manipulácie, „odcudzenia“, totalitných politicko-ideologických permanentných mobilizácií a projektovaných utópií... Značná časť súdobej literatúry bola médiom alebo inštrumentom tejto emancipácie, vzájomne sa s emancipačnou kritikou inšpirovali; zároveň však poézia a próza obnovovali svoju významnú autonómiu – v zmysle v tých rokoch publikovaných veršov V. Holana: „Dobré víno je samo v sobě... Umění také“ (báseň Říjen zo zbierky *Na postupu*, vydaná v roku 1964). Estetická autonomizácia, vlastná významová štrukturovanosť poézie, nachádzala partnera v aktualizovanom estetickom a poetologickom štrukturalizme, v jeho inšpiratívnej lekcii. Krehkejšou či vratkejšou záležitosťou bol domýšľajúci „preklad“ významového apelu básnického textu do „jazyka“ čo aj skusmej, fragmentárnej morálnej či filozofickej rozpravy alebo reflexie. – Spor o *Milovanie v husej koži* M. Válka je práve chiazmom kritiky a poézie, štrukturalizmom inšpirovaného rozboru a výkladu básnického diela a jeho radikalizujúceho domyslenia. Spor má svoju základnú faktografiu, do téz „rezumovateľný“ priebeh a výsledky, zároveň však aj to, čo s istou trúfalosťou možno po rokoch pociťovať a označiť ako nedopovedané a výslovne ne-myslené. (K faktografii je k dispozícii bibliografia M. Válka od A. Maťovčíka z roku 1988, ďalej údaje a kľúčové texty priniesla aj dobová ročenka *Kritika 66* z roku 1967, texty protagonistov sporu obsahujú ich kritické súbory – M. Hamadova *Básnická transcendencia* z roku 1969 a S. Šmatlákovo *Pozvanie do básne* z roku 1971, resp. charakteristické úryvky aj citačne dokumentárna časť edície V. Mikulu – M. Válek: *Básnické dielo* z roku 2005.)

V roku 1966 uverejňuje M. Hamada kritický text Spor s básnikom (*Kultúrny život* č. 5). V kontraste s *Nepokojom* z roku 1963 nachádza v zbierke z roku 1965, čo sa stane „štvrtou knihou nepokoja“, „gesto ničovania“ – „základným ľudským gestom je ničenie a nihilizmus“. ¹ Tieto príkre tvrdenia môžu dnes aj pri bežnej oboznámenosti či poučenosti retrospektívne privádzať na myseľ viaceré základné texty filozofie 20. storočia – *Bytie a čas* M. Heideggera s vymknutím sa ľudského fungovania vo svete z bežných významových odkazov či súvislostí a s ocitnutím sa mimo všetkého pozitívne daného obsahu sveta, inauguračnú prednášku toho istého autora *Čo je metafyzika?*, kde „nič“ uvoľňuje z jazykového záporu alebo logických operácií, aby ho „priepastnejšie“ odhaľoval v „tvrdosti vzdoru a ostrosti hnusu“, „bolesti zlyhania“, „nešetnosti zakazovania“, „trpkosti postrádania“, či Sartrovo dielo *Bytie a ničota* s priam novelistickými alebo ro-

¹ HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 38 a 44.

mánovými evokáciami-deskripciami afektívnych momentov a situácií sklamávaní očkávaní, absencie, vykoľajenosti atď., vôbec s pointou o človeku ako – „zbytočnej vášni“, nehovoriac o ich beletristických verziách v autorových novelách a románoch. Toto všetko, dostupné vo fragmentárnej alebo sprostredkovanej podobe, o to viac podnecovalo k domýšľaniu zoči-voči domácej literárnej situácii a jej nosným textom. – Možno tu však do hry jednoducho vstupuje elementárne preľnutie evokovaného básnického textu, resp. Váľkových lyrických téz, a textu kritického v paradoxnom znamení názorovo-estetickej dištancie. O čo ide, lepšie, názornejšie predvedie opačná pasáž solidarizujúceho preľnutia z Malej meditácie nad V. Holanom z roku 1965 (k Holanovým šesťdesiatinám): „Sme na konci bez konca. Sme na začiatku bez moci. Svätý za dedinou tam stojí a čaká (čaká?) na svoje odkliatie. Jedno je, či Ladislav, či Vladimír, či niekto iný. Bez mena. Bremená, ktoré ho ukameňovali, majú svoje historické mená.“² Esejistický kritický text tu prechádza do solidarizujúcej lyrickej emfázy. V kritickej eseji práca s básnickým textom nemá poväčšine podobu rozvedeného rozboru a výkladu, ale skôr múzickej skratky, parafrázy, synekdochizujúcej kľúčovej citácie. M. Hamada v súvislosti s *Milovaním v husej koži* hovorí o „aktivite beztvareho živlu“, poetologicky to znamená „amorfnosť, torzovitosť, fragmentárnosť“, „poetická maniera sa mieša s akousi antipoetickou výpoveďou“, „spôsob výstavby básne má halucinačnotorzovitý, fragmentárny charakter“, texty sa kritikovi javia ako „panoptikum hrôzy, úžasu“, hovorí aj o „aranžovanosti“, zbierka miestami „pripomína science fiction“.³ Po takto inscenovanej prehliadke či absolvovaní *Milovania v husej koži* kritik prechádza k osobnostnej súvahe, keď hovorí o svojom východiskovom dôraze na demaskujúcu, analytickú povahu literatúry, poézie, aby zoči-voči Váľkovej knihe, „rezumujúcej“ podľa neho takéto poznanie do poetických sentencií alebo existencialistických téz, kládol dôraz na obrannú, záchrannú, katarznú povahu a moc poézie, čo má rozbitý svet súčasného človeka dotvárať, transcendovať – v modalite krásy; „povinnosťou básnika nie je len priepasti otvárať, odkrývať (sám som bol dlho o tom presvedčený), ale aj chrániť pred nimi človeka“.⁴ To je aj jeden z bodov-podnetov polemickej state S. Šmatláka „Ale ty, báseň, neodpúšťaj...“ (*Kultúrny život* č. 8). Tá postupuje vo viacerých krokoch: po obvyklej polemickej rétorike, kto čo porozumel a neporozumel, je to problematizovanie Hamadovho akoby suverénneho prečítania Váľkovho *Milovania v husej koži*, nasleduje retrospektíva Váľkovej poézie v znamení kľúčových slov-názvov „dotyky“ – „prítlačlivosť“ – „nepokoj“ – „skľúčenosť“, polemik oproti Hamadovmu zdôrazňovaniu nihilizujúceho gesta a nihilistickej motiviky stavia priebežný motív súcitu a lásky, vehementne nezdieľa Hamadov názor vo veci amorfnosti (predvedením štrukturovanosti Váľkovho sveta a poézie v Šmatlákovom chápaní bude čoskoro podaný rozbor Skľúčenosti, jedného z ťažiskových textov zbierky, o čom tu ešte bude reč); napokon proti Hamadovmu radikalizujúcemu identifikovaniu „ničovania“ a „nihilizmu“ a požiadavke transcendovať to mocou „krásy“ vystupuje paradoxne ako ironik „krásnych“ ilúzií a stúpenec neúprosného, deziluzívneho poznania, ktoré však zásadne neproblematizuje tradovanú humanistickú optiku. Hamadovo „pokračovanie sporu“ (*Kultúrny život* č. 10) preci-

² Tamže, s. 16.

³ Tamže, s. 38, 39, 40 a 41.

⁴ Tamže, s. 42.

zuje v kritikovom chápaní sporné miesta Váľkovej poézie, precizuje chápanie „pravdy“, „krásy“ a „nádeje“, dopĺňa situácie ďalších korunných svedkov autorovho videnia súčasnej situácie poézie a človeka, sú to V. Holan, S. Beckett, A. Camus, J. Skácel, F. Halas, J. Ondruš, M. Růfus... M. Válek akoby týmto kritikovým sprievodcom po súdobom svete, ako ním bol v *Príťažlivosti* a *Nepokoji*, náhle byť prestal.

Do „sporu s básnikom“ vstupuje z českej strany M. Červenka.⁵ Jeho vstup má metodickú dimenziu: „Celá záležitosť mi pripadá zaujímavá predovšetkým proto, že se v ní názorově vyjevují úskalí kritické práce – jak snadně se při obtížném zdůvodňování soudu kritikovi stane, že se neobejde bez odvolání k zdánlivým axiomatům, jež lze ukázat jako obecně nezávazná, a tím zamítnout i platnost celého soudu.“⁶ Vo Váľkovej poézii od *Príťažlivosti* vidí M. Červenka oscilovanie medzi „triumfom“ a „zúfalstvom“, jeho bohaté „motivácie“ nesené nevypočítateľnou mnohotvárnosťou sveta a ľudskej účasti v ňom; v polemicky traktovanej zbierke nachádza oslabenie oscilácií, prevahu tiahnutia k zjednotňovaniu, k istej schematizácii, v čom sa stotožňuje s M. Hamadom. K jeho postulatívnej argumentácii však rázne píše: „... čerta starého je básník povinen. Není předem zavázán k žádné nemilosrdnosti, ani k žádnému soucitu, ani k otvírání propastí, ani k jejich oplocování, vždyť přece dovedeme mít rádi básníky obou typů, a ostatně propasti a ploty jsou tu i bez básníků. K čemu je básník nikoli povinen, ale co k němu ex definitione patří, je vytvořit báseň, tj. umělecky intenzivní výpověď. A umělecky intenzivní, to ovšem znamená i významově bohatou, mnohorozměrnou, neredukovatelnou na jedinou tezi. Umělecky intenzivní výpověď, ať vyrůstá z absolutního nihilismu nebo z absolutního optimismu, je vždycky zároveň ustavením nějaké komplexnější skutečnosti, obsahuje významové vrstvy, které sa ‚absolutnosti‘ názorových ismů vymykají a dávají možnost, aby obsah dané výpovědi byl spoluprožíván i člověkem, který je autorovu světonázorovému východisku na hony vzdálený.“⁷ Poetologický a estetický štrukturalizmus v kritikej „akcii“, ako ho predviedli trochu dlhšie citáty, má v zmysle svojej striktnosti čo povedať aj k dobovej synkréze poézie, kritiky, filozofie v žánri kritikej eseje: „Je to také otázka, jaký prospěch má z literárního materiálu sama diskutovaná problematika, v čem je např. jádro sporu s nihilismem obohaceno sporem s nihilistickou básní. (...) Rozhovory, které o nich my literáti s hlubokomyslnou tváří někdy vedeme, se těžko mohou uplatnit vedle tvůrčí aktivity skutečných filosofů.“⁸

Vlastné jadro sporu o *Milovanie v husej koži* možno vymedziť ako „trialóg“ M. Hamadu, S. Šmatláka a M. Červenku. Rad dobových kritik (J. Noge, M. Nadubinský, J. Škamla, F. Andraščík, P. Števček) dokumentuje čítanie Váľkovej zbierky a zároveň intenzívne povedomie, že ide o uzlový bod súdobej poézie a jej kritikej reflexie; nechceným rubom je dnes zrejmé rýchle opotrebovanie dobových kľúčových slov, pojmového inštrumentária („človek“, „situácia“, „existenciálny“, „ontologický“ a pod.), čoho nezámerým majstrom bol zvlášť P. Števček.

⁵ Bližšie pozri Spor s básnikom. *Literární noviny*, 1966, č. 12; reedované teraz v súbore Červenkových textov o slovenskej poézii, *Slovenská literatúra*, 2006, č. 1.

⁶ ČERVENKA, Miroslav: Spor s básnikom. In: *Slovenská literatúra*, roč. 53, 2006, č. 1, s. 70.

⁷ Tamže, s. 72.

⁸ Tamže, s. 74.

Nielen personálne, ale aj vecne citlivým momentom sporu je to, čo S. Šmatlák „čo najdelikátnejšie“ označil za „hypertrofovanú kritickú suverénnosť“⁹ alebo P. Števček so seba vlastným sklonom k slovtvorbe zasa na adresu M. Hamadu za „samospor“.¹⁰ Bola to vďačná príležitosť preskupovať sily v oblasti literárnokritickej „politiky“: kto bude v rozhodujúcej miere moderovať obraz predovšetkým súdobej poézie? Hamadova „kritická invázia“ (spojenie z názvu recenzie autorovho prvého knižného súboru z roku 1966 od M. Chorvátha) bola aj radikálnym opúšťaním autorov, ku ktorým sa tesne predtým kladne vyjadroval: V. Mináč, V. Mihálik, M. Kováč, M. Válek. Tak napr. M. Kováča sa po Hamadovej kritike jeho populizujúco-sentimentalizujúcich tendencií vďačne literárnokriticky hneď ujali, isteže, na rozličnej úrovni, P. Števček a S. Šmatlák... Až teraz som si uvedomil, možno aj preto, že literárnokritické texty o poézii šesťdesiatych rokov od S. Šmatláka nenadobudli vtedy podobu knižného súboru, že písaval vlastne sčasti paralelne o autoroch, ako aj M. Hamada: L. Novomeský, V. Mihálik, J. Mokoš, M. Kováč, I. Kúpec, M. Válek, od polovice šesťdesiatych rokov o všetkých básnických a esejistických knihách M. Rúfusa... M. Válek, M. Rúfus, V. Mihálik, samotný S. Šmatlák boli profilovými autormi skupinovo koncipovaného periodika *Romboid* od roku 1966. Rekonštrukciu nerealizovanej generácie z druhej polovice a konca štyridsiatych rokov cez konfrontáciu M. Rúfusa a M. Válka ako „dvoch z generácie“ podal S. Šmatlák v *Pozvaní do básne* z roku 1971 s V. Mihálikom v pozadí, tak trochu aj s V. Turčánym, a s predlžujúcim sa príkladným tieňom L. Novomeského. Dostávame tak vlastne základnú oficiálnu básnickú zostavu sedemdesiatych a osemdesiatych rokov: L. Novomeský, M. Válek, V. Mihálik, M. Rúfus...

To, čo by sa dalo nazvať odvratom M. Hamadu od M. Válka, jeho dôraz na „básnickú transcenciu“, je dotované, podložené sugesciami z V. Holana, predovšetkým *Noci s Hamletom* a lyriky zbierky *Bolest, Smuténkou* J. Skácela, ale aj dramatickými textami S. Becketta *Čakanie na Godota* a *Šťastné dni*, zo súdobej slovenskej poézie lyrikou a esejami M. Rúfusa, *Zimoviskami* J. Mihalkoviča, výslovne oproti deštruovanému kaleidoskopizmu M. Válka kladie M. Hamada radikálnu askézu *Šialeného mesiaca* J. Ondruša; sú to synekdochy dobového literárneho, ako aj individuálneho kritikovho obzoru. Napokon, poväčšine im venoval osobitné eseje, dnes zhrnuté v druhom kritickom súbore z roku 1969. – Kto bol zo spomínaných autorov na literárno-publikačnom výslní a kto v tieni v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, nie je ťažká otázka.

Keď S. Šmatlák možno vecne, možno trochu ironicky v Troch poznámkach k „sporu“ s básnikom (*Kultúrny život* č. 11) píše, že „Hamadov pohľad ‚na súčasnú poéziu v širších európskych a svetových súvislostiach‘ je isteže zaujímavý, no pre predmet ‚sporu‘, pre hodnotenie Válkovho *Milovania v husej koži*, zdá sa mi vcelku irelevantný“,¹¹ tak sa tu dostáva k slovu diferencia medzi akoby „imanentným“ čítaním básnického diela na základe historickopoetologicky identifikovaných domácich tradícií (v prípade M. Válka

⁹ ŠMATLÁK, Stanislav: Tri poznámky k „sporu“ s básnikom. In: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1971, s. 127.

¹⁰ ŠTEVČEK, Pavol: Človek vo sfére poézie. In: *Kritika* 66. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967, s. 218.

¹¹ ŠMATLÁK, Stanislav: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1983, s. 126.

symbolizmus, resp. postsymbolizmus, avantgarda v podobe poetizmu, nábehov ku konštruktivismu a surrealizmu, napokon peripetie poézie po roku 1945, resp. 1948) a vystavením celej situácie čítania, výkladu a hodnotenia akokoľvek krehkým, labilným, diskusným súdobým súvislostiam a inšpiráciám, isteže, s možnosťou šťastných, nesamozrejmych nálezov, ale rovnako aj interpretačných kolapsov. Napokon táto diferencia pri práci so súčasnou literatúrou pretrvala aj do ďalších, dnes komunikačne či inšpiračne azda otvorenejších, čo aj chaotickejších desaťročí...

Spor o výklad *Milovania v husej koži* mal v súdobom povedomí aj metodickú či metodologickú dimenziu, možno sa tým zastieralo jeho vecne radikálne jadro či ostrie (A. Bagin) – na jednej strane štrukturálne inšpirovaná kritika, akoby v službách textu, empaticky či sympatizujúco sledujúca jeho intencie, a na strane druhej kritika existenciálne apelatívna, domýšľajúca dielo vo vratkých súvislostiach dobovej morálnej či filozofickej rozpravy alebo skôr vyostrujúca než zahládzajúca „konflikt“ medzi kritikom budovanou predstavou literatúry či vôbec sveta a intenciami diela...

Obaja protagonisti „sporu s básnikom“ prispeli zásadne k rozvoju interpretačnej práce v oblasti súdobej poézie. M. Hamada hneď po vydaní *Príťažlivosti* publikoval štúdiu-interpretáciu Významový rozbor poézie M. Válka.¹² Názov zrejme ambiciózne a zároveň oprávnené odkazoval na Mukašovského Sémantický rozbor básnického díla: Nezvalův Absolutní hrobař z roku 1938. *Príťažlivost'* M. Hamada uchoпил viac-menej ako jeden veľký text, kľúčom sa mu tu stal básnikov „pohyb nad seba“, v zmysle štrukturalistickej lekcie analyzoval významovú dezintegráciu a integráciu čiastkových tém do celku – „svet vstupuje do človeka a človek sa stáva svetom“.¹³ Ak možno siahnuť za názvom a gestom o rok neskôr vychádzajúcej profilovej knihy českej či vtedy azda aj československej filozofie, tak *Príťažlivost'* v súznejúcom interpretačnom podaní M. Hamadu je „dialektikou konkrétneho“ – na pozadí ideologickej apriórnosti, monotematickosti či kompenzačnej lyrickej iluzívnosti alebo sentimentálnosti značnej časti poézie päťdesiatych rokov. Mimochodom, tu spomenutý účastník „trialógu“ M. Červenka ako básnik z okruhu časopisu *Květen* bol pohotovým prekladateľom *Príťažlivosti* do češtiny v roku 1962. Vôbec M. Hamada a M. Červenka pri *Milovaní v husej koži* akoby zbierku traktovali polemicky na pozadí kladne prijímanej Válkovej poézie *Príťažlivosti* a *Nepokoja*; najmä jej širšie komponované skladby bývajú dnes čítané problematizujúco, napr. V. Mikula v role editora a interpreta zlomyseľne v nich nachádza dráhu od avantgardného „Fénixa“ cez „Ikara“ k rozpadávajúcemu sa „Golemovi“ operatívne, technicistne montovanej-inscenovanej poézie... S. Šmatlák v súvislosti so sporom publikoval rozsiahlu interpretáciu *Skľúčenosti* (časopisecky *Romboid* 1967, č. 4 a 5, knižne v *Pozvaní do básne*, 1971). Predviedol kompozičný rozvrh tejto „dlhej básne“, ďalej jej hypotetické členenie na jednotlivé hlasy, party, epizodicko-fragmentárne dejové a reflexívne partie. Oproti „dialektike“ Hamadovho prečítania *Príťažlivosti* akoby sa tu k slovu väčšmi dostávala „sofistika“ pukušiteľských hlasov, nivelizujúcich či nihilizujúcich človeka (ponúka sa tu figúra „vyvolávača“ z poézie O. Mikuláška), vyvažuje ich však v Šmatlákovom podaní už tu spomínaná línia súcitu a predsa aj akokoľvek problematizovanej lásky. Štruktúrna ana-

¹² Bližšie pozri *Slovenská literatúra*, 1962, č. 1, knižne v súbore *V hľadani významu a tvaru*, 1966.

¹³ HAMADA, Milan: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava : Smena, 1966, s. 69.

lýza sa tu spája so svedeckým pripomenutím dobových reálií či epizód vstupujúcich do básne (napr. likvidácia jedného z bratislavských cintorínov ustupujúceho novej reprezentatívnej výstavbe), zmysel pre nuansy či alúzie textu s apológiou integrálnej predstavy človeka a sveta v duchu ešte vždy pretrvávajúcej humanistickej optiky. K textu z okruhu *Milovania v husej koži* sa S. Šmatlák vrátil interpretáciou básne Skaza Titanicu pod titulom Štruktúra angažovanej básne.¹⁴ Oproti rozboru *Skľúčenosti* je tu citeľná priamo ideologická rétorika začiatku sedemdesiatych rokov (napr. pre začiatok sedemdesiatych rokov charakteristické anektovanie pojmu „angažovanosti“). – K poézii M. Válka sa koncom šesťdesiatych rokov vrátil aj M. Hamada, bola to však paradoxne básň Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať z *Príťažlivosti*, nadviazal tu na svoj text zo začiatku šesťdesiatych rokov; keď ho po desaťročiach zarad'oval do súboru *Sizyfovský údel* (1994), titulom Básň ako dianie zmyslu sa prihlásil k svojim štrukturalistickým východiskám a k teoretickej, ako aj interpretačnej práci M. Červenku a M. Jankoviča od šesťdesiatych rokov po deväťdesiate roky.

K Šmatlákovej interpretácii *Skľúčenosti*, ale vôbec aj k „sporu s básnikom“ sa M. Hamada vyjadril v rozhovore s J. Vanovičom z roku 1968 (knižne *Antidialógy*, 1968, resp. aj *Básnická transcendencia*, 1969): „Môj kritický vzťah k Váľkovi alebo z inej strany k Stachovi môžem opätovne zdôvodniť vedomím jednostranností, ktoré neotvárajú, ale obmedzujú významové možnosti kritizovaných diel. Z hľadiska čitateľského, ktoré je rozhodujúce, som si uvedomil, že ide o diela, ktoré básnický svet – samotnými autormi už predtým vytvorený – ešte raz, najmä šokujúcejšie reprodujú. V tomto prípade, žiaľ, nijaká, ani minuciózna interpretácia textu nepomáha, najmä keď sa vyčerpáva prekladom básnickej reči do pojmovej reči, ako je to napr. v Šmatlákovej interpretácii Váľkovej *Skľúčenosti*. Za prekladaným textom neostal nevysvetliteľný priestor, dráždivé tajomstvo, nie ťažko rozlúštiteľná šifra, ale tajomstvo vo veciach jednoduchých, každodenných. Ide o priestor, kam neprenikne myšlienka, ale intelekt sa oň neprestajne pokúša. Je to onen priestor za hranicami humanity, plný hrôzy a krásy. V ňom sa formuje ľudská tvár človeka. Skutočná poézia doň vstupuje a zbavuje ho neobmedzenej vlády nad človekom. A človeka zasa obdaruje vládou nad ním. Napokon predsa ostáva ako základná humanizujúca funkcia umenia a poézie. Nevieime, či sme ešte ľudia, ale nevzdali sme sa možnosti stať sa, byť ľuďmi. Poézia nie je, nemusí byť posledná v tomto ťažkom pokuse.“¹⁵ Pridlhý citát tu neodznal iba kvôli formulácii o Šmatlákovej interpretácii *Skľúčenosti*, ale aj ako motto-prechod k pre mňa ťažším poznámkam na margách „sporu s básnikom“.

Hamadove formulácie o „priestoroch za hranicami humanity, priestoroch omnoho viac, ako sa nazdávame, podmieňujúcich ľudský život“, pričom „kult človeka nám naozaj nepomôže“, navodzujú otázku nihilizmu, jeho viacznačnosti v umení i v živote. Nihilizmus ako negovanie niekdajších kladných určení, prípadne ich dialektizácia; nihilizmus ako štádium uvoľňovania možností zasunutých konvenčnými alebo radikálnymi podobami humanizmu, tradične kresťanského, liberálne sekularistického, budúcnostne komunistického, v mene primeranejšieho, vecnejšieho, dejinnejšieho porozumenia fungovaniu

¹⁴ Blížšie pozri v zborníku *O interpretácii umeleckého textu* 3, 1972, knižne v súbore *V siločiarach básne* z roku 1983.

¹⁵ HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 270 – 271.

človeka vo svete. Spor o *Milovanie v husej koži* prečítal ako spor o nihilizmus filozof a literát E. Markovič (v zborníku k sedemdesiatinám M. Hamadu *Hľadanie zmyslu* z roku 2003), v nákladnej štúdií-interpretácii vec situoval do jej „veľkého času“, kde korunnými svedkami témy sú, pochopiteľné, F. Nietzsche a M. Heidegger, „malým časom“ je tu slovenská situácia deväťdesiatych rokov, M. Hamada, M. Válek a interpretovo generačné seba-hľadanie sa v nej a voči nim. – Od polovice či od konca šesťdesiatych rokov zostali nepovšimnuté dobové „textové“ rámce takto nastoľovanej otázky, isteže, menej impozantné než epochálne filozofické. Len niekoľko mien a textov práve z oblasti písania o literatúre a umení! V roku 1965 publikuje V. Černý dobovo sugestívnu esej o sadizme v súčasnej literatúre (partnermi jeho ešte vždy personalisticky vypätého gesta popri v úvode spomenutých A. Artaudovi a H. Michauxovi sú predovšetkým A. Malraux, S. Beckett, W. Faulkner a ďalší); zhodou náhod v čísle *Hosta do domu* (1965, č. 9) s časťou Černého eseje vychádzajú ukážky z pripravovaného Válkovho *Milovania v husej koži* – Óda na lásku, Óda na Angeliku, Óda na večnosť, Óda na boha zvierat. (Černého esej je dnes k dispozícii v autorovom súbore *Tvorba a osobnosť II* z roku 1993.) Priamo avantgardnej poézii sa dotýkali texty Z. Mathausera zhrnuté v *Nepopulárnych štúdiách* z roku 1969 – predovšetkým Nihil et infinitum ruského futurizmu či Hrozba prelidsťení: na jednej strane radikálne gesto ako deštrukcia zmŕtvých tradícií, cesta cez „nihil“ k „absolútnu“, na strane druhej „preľudšenie“ ako pustošivo cynické transparenty ideologických humanizmov 20. storočia, „dehumanizácia umenia“ ako obrana voči nim. Zo západnej poetickej a interpretačno-kritickej hemisféry to boli referáty či fragmenty H. Friedrichovej *Štruktúry modernej lyriky* s jej dôrazom na „prázdnu transcendenciu“ (informatívny prierez od V. Šabíka, *Slovenské pohľady*, 1965, č. 12, alebo ukážka Disonancie a abnormity, *Mladá tvorba*, 1966, č. 2). Možno tu spomenúť preloženú esej Th. W. Adorna *Pokus o pochopení Konce hry* (*Divadlo*, 1966, č. 10, a 1967, č. 1) alebo krížne prečítanie Shakespearovho *Kráľa Leara* a Beckettovho *Čakania na Godota* a *Konca hry* od J. Kotta v jeho súbore *Shakespearovské črty* z roku 1964. Vo výtvarnom umení J. Chalupecký v osciláciách medzi defiguráciou a novými podobami figurácie, strácaním sa človeka a jeho prekvapivou pop-artovskou zvyškovou, odtlačkovou či odliatkovou „prítomnosťou“ odkrýval nové možnosti po-humanistickej senzibility a zároveň mravnej záväznosti, telesných kontaktov s druhými, prírodou a kozmickým povedomím zoči-voči technickému svetu – *Přítomnost člověka*, *Výtvarné umění*, 1968, č. 1 – 2, knižne v autorovom súbore *Cestou necestou* z roku 1999. (Chalupeckého esej objavne skicuje aj porovnanie E. Husserla, M. Heideggera a E. Lévinasa *Totality a nekonečna*.) – Úlohu presahujúcu možnosti vtedajšieho zrýchleného a potom zastaveného času naznačovali preklady textov M. Merleau-Pontyho zhrnuté vo výbere *Oko a duch* z roku 1971 – ukazovali za hranice ideologických humanizmov k „mimoľudskej prírode, na ktorej sa človek zariaďuje“. Viaceré verzie fenomenológie „prirodzeného sveta“, podané a publikované od polovice šesťdesiatych rokov J. Patočkom, tiež odkázali ďalším, menej priaznivým desaťročiam akútnu otázku, v akom vzťahu k nemu je „štruktúra modernej lyriky“, jej neraz skúsenostne, obrazovo alebo priamo jazykovo excesívne „svety“. – Keď v citáte z M. Hamadu padlo spojenie „kult človeka“, isteže, môže to asociovať s „kultom osobnosti“ ako jeho „demokratizácia“ či „humanizácia“, vecne je to však odkaz na štúdiu-esej M. Průchu *Kult člo-*

vďaka z roku 1966, kde sa autor pokúsil z modernej, aj marxizmus určujúcej karteziánskej opozície subjektu a objektu, ovládania jedného druhým a navzájom, vykročiť pomocou motívov z fenomenológie a zvlášť z M. Merleau-Pontyho. Napokon drobná dobová intertextualita! V už viackrát citovanom rozhovore M. Hamada hovoril o „ambivalentnej transcendentálno-empirickej bytosti“ – aj v súvislosti s Váľkovým *Milovaním v husej koži*. Keď protagonista sporu S. Šmatlák v zásadne inej situácii v roku 1973 na konferencii o socialistickom realizme (knižne v autorovom súbore *Súčasnosc' a literatúra* z roku 1975, dobovo ofenzívnom) riešil „dnešnú problematiku socialistického realizmu v slovenskej literatúre“, aj na citovanej formulácii s ideologizovanou scientisticou a socialistickohumanistickou mocenskou prevahou demonštroval bez vôle veci porozumieť poblúdenia „jedného z našich vskutku talentovaných literárnych kritikov minulého desaťročia“. ¹⁶ Spojenie o ľudskej „ambivalencii“ bolo zrejme M. Hamadovi sugerované staťou J. Patočku o *Slovách a veciach* M. Foucaulta s podtitulom „rozbor antropologickej epochy evropského myšlení v ‚archeologii‘ M. Foucaulta (*Světová literatura*, 1967, č. 6). Vecne ide o základnú novovekú tému „podmetu“ a „predmetu“ skúsenosti, radikalizovanú do podoby „rozvrhovania“ seba a sveta a „vrhnutosti do sveta“, „vrhnutého rozvrhu“.

V tomto štádiu poznámok k sporu možno povedať, že v dvadsaťročí sedemdesiatych a osemdesiatych rokov sa ideologizovalo a zjednodušovalo gesto S. Šmatláka, aby po roku 1989 skôr so smutným než s radostným zadost'účením zasa M. Hamada sa mohol vracieť k sporu ako k sporu názorovému a morálnemu, kde mu básnik socialistickým humanizmom alebo v inej optike aktívnym nihilizmom skladby *Slovo* dal vlastne za pravdu.

Ďalším z paradoxných vyústení je fakt, že S. Šmatlák a M. Válek, každý z nich na svoj spôsob začínajúci v katolíckom okruhu štyridsiatych rokov, verejne zostali pri sekuľaristickom geste, kým pointou úvah a gesta M. Hamadu je deklarované osvedčované seba-pochopenie v zmysle kresťanskej viery a ich teologických explikácií.

Samotná literárna, interpretačná dimenzia *Milovania v husej koži* akoby ďalšie desaťročia zostávala ležať ladom. Mám na mysli sporom nastolenú otázku významovej integrácie a dezintegrácie. Popri poetologickom opise a výklade štrukturovanosti zrejme evidentnejšie vstúpia do hry zdroje, „zhustenia“ a „presuny“ (S. Freud) motiviky či obraznosti. M. Hamadova formulácia, že „okrem iného sa vo Váľkovi vlastne uskutočňuje pád jedného typu poézie – poézie poetistickej proveniencie. A básnik nám ho odhaľuje“, ¹⁷ naznačuje, ako „imaginárna“, budované na asociáciách s libidinóznym či tiesnivým energetickým dotovaním, obnažujú svoju vratkosť. „Symbolično“ v užšom zmysle, nielen ako prirodzený jazyk, ale systém druhotných kultúrnych kódov a významov, tiež prechádza akoby pop-artovským „odpadovým“ využitím, spracovaním. Kľúčovou je zrejme otázka, či „imaginárna“ rozodierajúce „reálne“, čo sa vzpiera aj ustáleným, spoločensky, literárne kodifikovaným spracovaniam, „symbolizáciám“, je u M. Válka v jeho *Milovaní v husej koži* „aranžované“, aby „epatovalo“ (slová z Hamadových kritík), alebo sa dotýka, je inšpirované, pôvodne na stope „desivého“, „úzkosti“, „beztvarého“, či ako by sa dal rozviesť rad limitných trhlín skúsenosti... Mám na mysli básne V kruhu alebo Spev.

¹⁶ ŠMATLÁK, Stanislav: *Súčasnosc' a literatúra*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975, s. 75 – 77.

¹⁷ HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969, s. 38.

Ak sa poézia M. Válka tu vzpiera prevedeniu na princíp asociácie (ako ho pre „moderné básnické smery“ v podobe básnického obrazu kedysi inšpiratívne oproti rétorickej logike predmodernej poézie vyzdvihol V. Nezval), ďalej na deklarovanú ideu či religiózne-filozoficky dotovaný symbol alebo aj žánrový realizmus všedného dňa, akokoľvek ťažko skúšaný excesívnymi stavmi, tak sa ponúka označenie – „otvorená poézia“, ktoré si zvolil pre súdobé ruské básnictvo šesťdesiatych rokov Z. Mathauser – predchádzala mu podľa neho v povojnovej ére fáza predmetne tematická, emotívna, osobnostná (nie je ťažké viesť tu slovenské paralely od štyridsiatych rokov po šesťdesiate roky). Otázkou je aj podoba subjektu – jeho „otvorenosť“, „interferenčnosť“, „extatickosť“, anonymizované či personalizované intencionálne pnutia v kontraste voči tradičnej lyrickej monáde. Rozpätie poézie v znamení „otvorenosti“ predstavovali pre Z. Mathausera na jednej strane polytematická mnohotvárnosť sveta a suverénosť básnického gesta u A. Voznesenského a na strane druhej vyčirujúce zduchovňovanie sveta a poézie u G. Ajgiho. Zhodou náhod obidvoch básnikov do slovenskej literárnej kultúry pôvodným prekladateľským výkonom voviedol v šesťdesiatych rokoch práve M. Válek.

Aj retrospektívne, aj zoči-voči súčasnej situácii možno si zo „sporu s básnikom“ od M. Hamadu zapamätať gnómické, ambivalentné: „Keďže nevieme, čo je báseň, báseň je všetko.“¹⁸ Pritom spory o vec už dávno prekryla mierovo-trhová koexistencia a literárno-akademická prevádzka.

V spore o *Milovanie v husej koži* boli v texte S. Šmatláka azda ako rétorický argument v polemike angažované-citované verše F. Halasa: „*Na klíně krásy / ach ach / Jděte do háje*“ a potom hanlivá enumeračná charakteristika „slov“ – „*Souloživá Těkavá / Samolibá*“ atď. Odznelo to vo veci krásy a poznania, resp. pravdy.¹⁹ Je to z básne Dolores z Halasovej posmrtnéj zbierky *A co?* Siahol som kvôli kontextu citátov za Halasovou poéziou; uvedomil som si, že posmrtné *A co?* vyšlo v roku 1957, vtedy znovu aj v súbore *Básně* rovnako z roku 1957, v čase pre slovenskú poéziu na dlhé desaťročia iniciáčnom. Bez ambícií podávať skusmé súvzťažnosti, napr. analogicky M. Válek-O. Mikulášek, čo je sčasti evidentné, ako aj analyzované, predsa len zopár poznámok-výpiskov z mimovoľného čítania zbierky *A co?*! Najprv nekro-motivika, hojne sa vyskytujúca v *Milovaní v husej koži*, u F. Halasa azda vyčirujúce kondenzovanie aj dávnych expresionizujúcich sugescií: „*První hlína Výžle tráva / Druhá hlína Hlaváč strom / Třetí hlína Mrtvina*“ (A pak tam); „*Víš co ví červ a víš co tráva ví / i semenění kořeny...*“ (Dobrý den Brno); „*Červi utrou hubu*“ (Přejme jim to); „*Uvaděčka smrt / přes hlínu pozve / po trávě mrtvých*“ (Osudy). Mohla by byť reč aj o poézii, resp. poetike „ohlasov“ v zmysle citátov-komunikačných replík (Ohlasy). Evidentnejšia je však reflexia poézie: „*Tak si vyber / a nedej se básni napáliť*“ (Dolores); „*rozumím čím dál mň // Hni se verši / něco vyššího zachtělo se psát / když cosi zařukalo / snad srdce ve vajíčku / a vstal jsem do tebe*“ (Dobrý den Brno); „*sám sebe psát / vytržen z Poesie*“ (A co

¹⁸ Tamže, s. 50.

¹⁹ Inak v roku 1966, roku „sporu s básnikom“, dostali sa k čitateľom dve edičné filozoficko-estetické pojednania na túto tému vo veľkolepo rozvinutej podobe: boli to *Studie z estetiky* J. Mukařovského s textami o funkciách ako seba-uplatnení človeka voči skutočnosti: funkcii praktickej, teoretickej a estetickej, pre umenie konštitutívnej, a z „veľkého času“ európskej modernej tradície Hegelova *Estetika*, kde v úvode J. Patočku Hegelove motívy a texty boli ďalej rozvíjané v zmysle fenomenológie 20. storočia, M. Heideggera.

básnik). Je to aj dekanonizácia samozrejme vedeného lyrického hlasu či partu, jeho delegovanie do živlov, prírodných mocností: „*Jsem paměť vody / mráz*“ (Nechce byť sám); vôbec enigmatické: „*Pták hlas Pták svoboda Pták prostor*“ (A co básnik). S kľúčovými slovami a motívmi poézie M. Válka môžu asociovať verše zo záverečnej básne: „*Proti přitažlivosti zemské / do výšky volím pád*“, ďalej to však pokračuje „*daleko odkud spadnout nemajících / a levou chci jen psát / tygra i s beránkem*“ – už ani nie utópia, ale profétia, eschatológia poézie-nepoézie. V spore o *Milovanie v husej koži* vracajúci sa a teraz paralelizovaný motív pádu dá sa popri mytologicky ikarovských či teologicky gnostických asociáciách celkom presne a vecne situovať do štruktúr, odhaľovaných a vyťažovaných *Bytím a časom*, zvlášť do jeho aristotelovských palimpsestov – rozličných podôb „hybnosti“: úpadok či upadanie, odcudzenie ako odpadnutie od najvlastnejších možností, dezorientované vírenie, zvedavosť a ustavičné naháňanie vždy nového, ale aj „zrod“ a „zánik“ ako limity „hybnosti“, pohybu konkrétnej konečnej bytosti. Napokon aj dejiny a dejinnosť ako osudová ľudská „hybnosť“, „pohnutosť“ pred jej akýmkoľvek spredmetňovaním históriou.

Pôvodná úloha podať „rezumovateľné“ kroky a tézy sporu o *Milovanie v husej koži* provokovala aj k rozbiehavým poznámkam na azda ešte celkom interpretmi a historikmi nepopísaných margách tohto sporu a napokon k náznaku súvzťažnosti „básnika sporu“ s básnikom, spájaným tradične od konca päťdesiatych rokov v slovenskej poézii skôr s M. Rúfusom.

jún – júl 2013

LITERATÚRA

BAGIN, Albín: *Priestory textu*. Bratislava : Smena, 1971.

ČERVENKA, Miroslav: Spor s básnikom. In: *Literární noviny*, r. 15, 1966, č. 12, s. 5. Reedované in: *Slovenská literatúra*, r. 53, 2006, č. 1, s. 70 – 74.

HAMADA, Milan: *V hľadani významu a tvaru*. Bratislava : Smena, 1966.

HAMADA, Milan: *Básnická transcendencia*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1969.

HAMADA, Milan: *Sizyfovský údel*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994.

Hľadanie zmyslu. Dielo literárneho vedca, kritika a historika kultúry Milana Hamadu a hodnotové kritériá (vedované k sedemdesiatym narodeninám). Bratislava : Literárna nadácia Studňa, 2003.

Kritika 66. Ed. Jozef Bob a Michal Nadubinský. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1967.

MATHAUSER, Zdeněk: *Spirála poezie*. Praha : Svět sovětů, 1967.

MATHAUSER, Zdeněk: *Nepopulární studie. Z dějin ruské avantgardy*. Praha : Svoboda, 1969.

MAŤOVČÍK, Augustín: *Miroslav Válek v personálnej typodokumentácii*. Martin : Matica slovenská, 1988.

MIKULA, Valér: *Démoni súhlasu i nesúhlasu (Dominik Tatarka, Miroslav Válek)*. Ivanka pri Dunaji : F.R.&G., 2010.

ŠMATLÁK, Stanislav: *Pozvanie do básne*. Bratislava : Smena, 1971.

ŠMATLÁK, Stanislav: *Súčasnosc' a literatúra*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975.

ŠMATLÁK, Stanislav: *V siločiarach básne*. Bratislava : Smena, 1983.

Fedor Matejov, CSc.

Ústav slovenskej literatúry SAV

Konventná 13

813 64 Bratislava

SR

e-mail: usllred@savba.sk